سریال «مختارنامه» امسال هم مهم‌ترین و بهترین برنامه تلویزیون بود

...بار دیگر مختار

سیدمهدی موسوی‌تبار
روزنامه‌نگار

بیش از یک دهه از پخش سریال «مختارنامه» به کارگردانی داوود میرباقری برای اولین‌بار می‌گذرد؛ سریالی که پیش از ساخت جای خالی‌اش به‌شدت حس می‌شد و پس از ساختش دیگر نمی‌توان جای خالی‌اش را حتی تصور کرد. تعداد آثار ساخته‌شده سینمایی و تلویزیونی با موضوع امام حسین(ع) و واقعه کربلا در چهار دهه اخیر و در بهترین حالت به تعداد انگشتان دو دست می‌رسد، عددی شگفت‌آور و البته خجالت‌آور برای مسئولان فرهنگی سینمایی و تلویزیونی. سریال مختارنامه نشان داد چه روایت‌ها و شخصیت‌هایی پیرامون واقعه کربلا در این سال‌ها ناگفته مانده بود و هنوز هم البته می‌توان به آنها به شکل دقیق‌تر و صحیح‌تر پرداخت. با توجه به آنچه پیش از این در همین روزنامه محاسبه شد مجموعه تلویزیونی مختارنامه تا به‌حال به‌اندازه سیصد و شصت و چند روز از تلویزیون پخش شده است. یعنی تلویزیون درمجموع تمام شبکه‌هایش و با محاسبه تعداد تکرارهایش نزدیک به یک‌سال، مختار پخش کرده است. عدد خارق‌العاده‌ای که هم سفره خالی تلویزیون را نشان می‌دهد و هم جذابیت بالای این مجموعه را. قطعا اگر جذابیت‌های روایی و بصری این سریال نبود کسی رغبت نمی‌کرد این مجموعه را برای بار دوم ببیند حال آنکه کسانی هستند که بیش از پنج‌شش‌بار، تمام قسمت‌های آن را تماشا کرده‌اند.

به‌سراغ نکات جذاب و مهم این سریال در طول این سال‌ها رفته‌ایم؛ نکاتی که از دل اخبار، گفت‌وگوها و آرشیو رسانه‌های مختلف بیرون آمده است. مروری بر این مطالب و نکات درکنار هم می‌تواند برای خوانندگان نسل جدید و حتی قدیمی‌ها جذاب و آموزنده باشد.

فیلمنامه

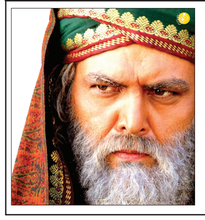

یکی از نقاط قوت سریال مختارنامه، بی‌شک فیلمنامه آن است. فیلمنامه‌ای جذاب و پر از شخصیت‌ها و داستان‌های اصلی و فرعی که با وجود برخی اختلافات جزئی با بعضی کتاب‌های تاریخ اما سعی کرده انصاف را رعایت کند. ظاهرا مختارنامه فیلمنامه اولیه‌ای هم داشته که توسط محمدابراهیم سلطانی‌فر نوشته شده بود اما آغاز نگارش فیلمنامه این مجموعه، مهرماه ۱۳۸۱ بوده است. فیلمنامه اولیه توسط حسن میرباقری و محمد بیرانوند نوشته شده و داوود میرباقری نیز نگارش نهایی فیلمنامه را انجام داده است. در طول نگارش متن، رسول جعفریان به‌عنوان محقق تاریخ اسلام درکنار نویسندگان فیلمنامه حضور داشته تا از نظر مستندات تاریخی و دینی، متن نهایی با واقعیت‌های تاریخی و دینی مطابقت داشته باشد. گفته می‌شود فیلمنامه این سریال بعد از نگارش به تایید علمای دینی نیز رسیده است. ظاهرا در ابتدا قرار بوده سریال مختار را مرحوم سیف‌الله داد بسازد. در ابتدا تهیه‌کننده سریال با او صحبت هم کرده اما در ادامه به‌خاطر رفاقتی که محمود فلاح، تهیه‌کننده مختار از قبل با داوود میرباقری داشته با او مشورت‌هایی کرده و میرباقری هم از ساخت سریال استقبال زیادی کرده است.

دکورها و لوکیشن‌ها

اعداد کم‌نظیری هستند؛ ۲۰۰ لوکیشن داخلی و خارجی و در ساختی بیش از ۲۴ هکتار دکوهای لازم برای به تصویر کشیدن صحنه‌های گوناگون سریال مختارنامه ساخته و پرداخته شده است. حلا دیگر اثری از دکوهای سریال مختار در اطراف احمدآباد مستوفی به چشم نمی‌خورد اما این منطقه در اطراف تهران میزبان بخش عمده‌ای از سریال مختارنامه بوده است. در این منطقه دکوهای شهر کوفه، مکه و مدائن ساخته شده است. بخش‌های مهمی از این سریال نیز در بیابان‌های اطراف کاشان و منطقه عشق‌آباد ورامین مقابل دوربین رفته است. ساخت دکور و فیلمبرداری به‌صورت همزمان انجام می‌شده یعنی همزمان با فیلمبرداری در مکان و شهر دیگری دکور ساخته می‌شد. بخش‌های دیگری از مجموعه در شهرستان شاهرود و روستای طرود، حاشیه رودخانه اروندکنار در آبادان، شهرک سینمایی دفاع مقدس و ورامین و... مقابل دوربین رفت. گفته می‌شود بخشی از دکور در ورامین و با هزینه‌ای حدود سه تا چهارمیلیارد تومان ساخته شده بوده است. دکورهای ماندگاری که هرکدام قابلیت استفاده تا ۲۰ سال بعد هم داشتند، اما با توجه به اینکه زمین‌ها اجاره‌ای بوده و صداوسیما هم تمایلی به حفظ دکورها نداشته آنها راهشده و از بین رفته‌اند. بدیهی است اگر از این دکورها محافظت می‌شد چندین اثر تاریخی دیگر نیز در آن تولید می‌کردند.

هزینه‌ها

درباره هزینه‌های ساخت این مجموعه و همچنین دستمزد فریبرز عرب‌نیا برای حضور پنج‌سالهاش در آن حرف‌ها و شایعات زیادی مطرح شده است. مصرف فلاح، تهیه‌کننده سریال مختارنامه در گفت‌وگو با فارس درباره رقم این هزینه‌ها چنین می‌گوید: «امروز دیگر نمی‌توان مختارنامه را با توجه به این شرایط ساخت. زمانی که مختارنامه تولید شد رقمی حدود ۲۵ میلیارد برای ساخت سریال هزینه کردیم که بخشی از آن متعلق به دستمزدها بود و بخشی از آن هم هزینه ساخت دکورهای مختلف در شهرهای مختلف شد. چندین‌بار هم اعلام شد که دستمزدهای بازیگران چطور پرداخت شده و مثلا همه می‌دانند که آن زمان فریبرز عرب‌نیا درمجموع ۵۰۰ میلیون تومان برای بازی در مختارنامه دستمزد گرفت. اما الان دیگر نمی‌توان همین سریال مختارنامه را با آن شرایط تولید کرد. چون شرایط بسیار سخت شده است. هزینه‌های تولید عجیب و غریب و سرسام‌آور شده و قطعا چندین‌برابر بودجه مجموعه مختارنامه برای تولید سریال‌هایی در سطح مختارنامه نیاز است. تازه این درحالی است که دستمزد بازیگران به نسبت هزینه‌های تولید خیلی بالا نرفته است. البته یک محاسبه ساده، مشخص می‌شود هزینه این سریال با توجه به تعداد پخش و فروش نسخه فیزیکی آن بارها برگشته و سال‌هاست که به مرحله سوددهی رسیده است.»

تعداد بازیگران

سریال مختارنامه با حضور بیش از ۶۰ بازیگر اصلی، ۱۴۰ بازیگر فرعی و بیش از ۱۵۰۰ نیروی انسانی که به عناوین مختلف درگیر کار بوده‌اند، ساخته شده است. از آغاز فیلمبرداری این سریال تا انتها بیش از ۲۲۰ بازیگر در لوکیشن‌های مختلف مقابل دوربین رفتند. گفته شده که ۲۰۰ بازیگر مرد و ۲۰ بازیگر زن بوده‌اند. گفته شده که به‌طور میانگین روزانه ۱۰۰ تا ۳۰۰ هنروپیشه نیز درکنار بازیگران اصلی این سریال مقابل دوربین رفته‌اند. تعداد این هنروپیشه‌ها به صحنه‌های مورد نیاز کار، ۳۰ تا ۱۰۰ نفر متفاوت بوده و گاه به ۶۰۰ هنرور هم می‌رسیده است. به‌طور متوسط هرروز بین ۵۰ تا ۶۰ نفر چهره‌پردازی می‌شدند و هرروز برای ۴۰ تا ۵۰ نفر از این هنروران ریش کامل نصب می‌شده و درکل برای حدود ۹۰ درصد بازیگران ریش و در مواردی مو با یافته شده است.

گزینه‌های بازیگری نقش مختار

بدیهی است که هر نویسنده و کارگردانی برای شخصیت‌هایی که می‌نویسد مابه‌ازاهای بیرونی در نظر داشته باشد. برای نقش مختار هم جمشید هاشم‌پور و علیرضا شجاع‌نوری، گزینه‌های ابتدایی میرباقری بودند که درنهایت نقش به فریبرز عرب‌نیا رسیده است.

میرباقری درباره انتخاب عرب‌نیا گفته است: «او انتخاب سوم من بود. روزهایی که داستان مختار را می‌نوشتم ارتباط نزدیکی با عرب‌نیا نداشتم و شخصیت جمشید هاشم‌پور در ذهنم بود ولی وقتی به مرحله تولید رسیدیم مشکلاتی پیش آمد که حضور او میسر نشد و مشکلات هم از طرف خود ایشان بود. هاشم‌پور وقتی حجم سناریو را دید ترسید. تا اینکه رسیدیم به عرب‌نیا و پس از تست‌های اولیه به این نتیجه رسیدیم که این نقش را او بازی کند درحالی که او به‌منظور دیگری دعوت شده بود. اما به این نتیجه رسیدیم که عرب‌نیا گزینه مناسبی است و الان هم که فکر می‌کنم بهترین انتخاب است. عرب‌نیا برای ایفای نقش مختار طی یک قرارداد سه‌بخشی در این سریال حضور داشت. محمود فلاح تهیه‌کننده سریال دراین‌باره گفته است: «ما با ماهی چهارمیلیون‌وتنیم شروع کردیم‌ولی در سه‌ماه آخر کار به ماهی ۲۲ میلیون تومان رسید. درکل ۵۰۰ میلیون دستمزد آقای عرب‌نیا شد.»

ضرغامی حرفش را پس گرفت؟

گفته می‌شود صحنه‌های مربوط به حضرت ابوالفضل(ع) به دستور مستقیم عزت‌الله ضرغامی، رئیس وقت سازمان صداوسیما و با نظر وی به کار اضافه شده است. ظاهرا فیلمبرداری «مختارنامه» تمام شده بود و همه گروه به تهران برگشته بودند که این تصمیم گرفته شده است. به همین دلیل یک تیم دوباره به شاهرود برگشته و یک نخلستان که حدود ۱۰۰ کیلومتر با شهر فاصله داشته به‌عنوان محل تصویربرداری انتخاب شده و به‌سختی صحنه‌هایی ضبط شده که درنهایت پخش نشدند و در فضای مجازی دیده شدند. البته بعدها ضرغامی این دستور خود را فراموش کرد و حرف‌هایی زد که میرباقری در برنامه «هفت» به آنها این‌گونه جواب داد: «... در همان زمان من پیشنهادهای مختلفی برای این صحنه‌ها که زحمات زیادی برای آن کشیده شده و به‌نظر خودم هم خوب، از آب درآمده بود، داشتم. می‌شد با کامل کردن فیلم در مرحله مونتاژ تصاویر تاثیرگذاری خلق کرد، اما آقای ضرغامی نگران بودند و می‌ترسیدند واکنش‌های منفی به وجود بیاید. به هرحال این صحنه‌ها حذف شد. اخیرا در اظهارنظری از ایشان شنیدم که گفته‌اند همان‌وقت که این صحنه‌ها را سر فیلمبرداری دیدم، به مدیر وقت سیما فیلم گفتم این صحنه‌ها غیرقابل پخش است. درحالی که در همان زمان سر صحنه بسیاری از افرادی که این تصاویر را دیدند، متاثر شدند و حتی آقای فخیرزاده در آن جلسه به من گفت تا حدی توانستی به باورهای ذهنی مردم نزدیک شوی. ای کاش آقای ضرغامی همان‌جا به من می‌گفتند این صحنه‌ها به این دلایل غیرقابل پخش است تا فکری برایش می‌کردم و راه‌حلی برای آن پیدا می‌کردم. بعدها گفتند مشکل تنها نمایش چهره حضرت ابوالفضل(ع) نیست که آن را توانی کنیم. مشکل چیز دیگری است اما هیچ توضیحی ندادند که این موارد دیگر چیست. ولی من همیشه حسرت خودم که اگر کاش از ابتدا می‌دانستم و راه‌حلی برای آن پیدا می‌کردم، با حرف‌های میرباقری اما هیچ‌وقت ازسوی ضرغامی تکذیب نشد تا معلوم شود که حق با چه کسی بوده است.

سکانسی که میرباقری آن را حذف کرد

برخی صحنه‌ها و سکانس‌ها با وجود سختی‌های بسیار در موقع ضبط‌شان اما در پخش دیده نشدند. یکی از این سکانس‌ها مربوط به دیدار مختار و محمد حنفیه بوده است. صحنه‌ای که حنفیه از مختار سوال می‌کرد آیا تو واقعا من را زنده خود میدانی؟ و مختار جواب صریح نمی‌دهد. محمد حنفیه می‌گوید: «اگر چنین کسی داری، اشتباه می‌کنی چراکه من هم بعد از شهادت برادرم چنین احساسی داشتم! اما وقتی با برادرزاده‌ام حضرت سجاد(ع) پای حجرالاسود رفتیم، حجرالاسود زبان باز کرد و به زعامت برادرزاده‌ام شهادت داد.» میرباقری درباره این صحنه و دلیل حذفش می‌گوید: «این صحنه را در فیلمنامه داشتیم و ضبط هم کردیم، اما شب پخش آن سکانس را حذف کردم. وقتی آقای ضرغامی کار را روی آنتن دید، همان موقع خیلی آشفته رنگ زد که چرا این صحنه‌ها حذف شده است؟ واقع امر این بود که من در آخرین دقایق آماده‌سازی این قسمت برای پخش، به این نتیجه رسیدم که شیعه آنقدر در حوزه عقلانیت برای مجاب کردن انسان‌ها دلیل دارد که لزومی نیست وارد حوزه غیب شویم. ضرغامی هم تا این توضیحات من تسلیم و پذیرفت.»

ادامه از صفحه ۱۲

تیتراژ و ماجراهای آن

تیتراژ پایانی سریال مختار برای همه بینندگان تلویزیونی یک شگفتی بزرگ داشت و آن هم پخش صدای تک‌خوانی یک زن بود. خانم رحمانی، خواننده لالایی این تیتراژ که در مجالس مذهبی بوشهر به مداحی می‌پردازد در گفت‌وگوهایی در اواخر دهه ۸۰ تاکید کرد لالایی پخش‌شده در عنوان‌بندی پایانی سریال مختارنامه، صدای اوست و نمی‌داند چه کسی این صدا را برای پخش به عوامل این سریال داده است. رحمانی گفته بود از پخش بدون اجازه صدای خود از رسانه ملی رضایت نداشته و خواسته بود مسئولان سازمان پاسخگو باشند و حتی تهدید کرده بود در این رابطه به دستگاه قضایی شکایت می‌کند. البته بعدها مشخص شد این نوای لالایی گونه در مجموعه‌های تحت‌عنوان «موسیقی مذهبی شیعیان ایران» در بخش «تعزیه‌های بومی بوشهر» با عنوان «مرثیه علی‌اصغر بر اساس لالایی» آمده که دارای مجوز انتشار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بوده و توسط انتشارات ماهور به دفعات منتشر و در سال ۱۳۸۸ جدیدا منتشر و به بازار عرضه شده بود.

موسیقی مختار

به گفته امیر توسلی، آهنگساز مختارنامه، در ساختن موسیقی این سریال از ۴۰ تم استفاده شده و بیش از هزار قطعه موسیقی نوشته شده است. عدد بزرگی که برای ۵۲ قسمت تهیه شده بود اما درنهایت در ۴۰ قسمت کارش را به پایان رساند. موسیقی این مجموعه هفته‌به‌هفته آماده می‌شده و حتی در سه قسمت، توسلی از بهزاد عبدی کمک گرفته تا از زمان پخش عقب نماند. ویژگی دیگر موسیقی این سریال این است که به صورت باند به‌پلان نوشته شده است. یعنی اگر شما موسیقی بخشی از آن را بردارید نمی‌توانید آن را درجای دیگری استفاده کنید. این نشان می‌دهد برای تناغم‌ثانیه آن فکر شده است.

غیرمستقیم بگو و جذاب باش

تجربه آثار ساخته‌شده با موضوع امام حسین(ع) مانند «رستاخیز»، «سفیر» و حتی «معصومیت ازدست‌رفته» نشان می‌دهد هرقدر دوربین اثر از شخصیت‌ها و مکان‌های اصلی فاصله بگیرد و به‌سمت غیرمستقیم‌گویی برود نتیجه موفق‌تری خواهد داشت. یکی از دلایل موفقیت مختارنامه، وجود داستان و قصه‌های مختلف بود. شاید برای مخاطب مسلمان و شیعه، دیدن وقایع ظهر عاشورا از قاب تلویزیون جذاب باشد اما حتما جذاب‌تر از آن دیدن و شنیدن روایت صحیح و تاریخی از سیدالشهدا(ع) و ماجرای کربلاست. پرداختن به سوژه‌های اصلی از طریق کاراکترهای فرعی و خرده‌روایت‌ها راه مطمئنی بود که میرباقری نشان داد می‌تواند با آن موفق شد. مختارنامه ثابت کرد مخاطب هنوز هم قصه‌گویی را دوست دارد و مانند پیشینیان خود دلش می‌خواهد هر ماجرای تاریخی یا دینی را در بستر داستان بشنود و البته که خواستن هست به اینکه دروغ یا تحریف به خوردش ندهند.

گزارش

نگاهی به خاطرات مبلغان حج و روایت دلدادگی زائران خانه خدا به حسین(ع)

از آغاز سفر حسین(ع)

عاطفه جعفری
روزنامه‌نگار

حسین(ع) حج خود را ناتمام گذاشت و راهی سرزمین شهادت شد. او از کنار خانه خدا اهل‌بیت و یارانش، سفری را آغاز کرد که هنوز پایانی ندارد و تا قیام حضرت حجت(عج) ادامه خواهد داشت. ایام حج و سرزمینی که نقطه آغاز این سفر است محل اجتماع مسلمانان جهان است و مبلغان شیعه در خاک مکه و مدینه و هم‌نفس با برادران دینی خود، عاشقان حسینی(ع) را کشف می‌کنند. آنچه می‌خوانید خاطرات دوتن از مبلغانی است که در ایام حج در کنار خانه خدا، از حسین و قیام او گفتند. پیشنهاد می‌کنم این گزارش را بخوانید اگر داستان شیعه شدن یک زوج آلمانی برایتان جالب است یا اینکه چرا یک مرد سوماتیایی به عشق حضرت ابوالفضل(ع)، نام فرزند خود را عباس گذاشته است.

نگاه یک سنی به ماجرای عاشورا

احمد محمدی یک روحانی ۴۷ ساله است که سال‌ها فعالیت تبلیغی در حوزه دین داشته است. وقتی از او درباره سال‌های تبلیغی‌ای که در سفر مکه داشته است سوال می‌کنم، می‌گوید: «دوسالی می‌شود که در داخل کشور مشغول کار هستم و کار تبلیغ را به روستاهای محروم بردم‌ام. وقتی این سال‌ها تبلیغاتی که انجام دادم را نگاه می‌کنم، بسیار خدا را شکر می‌کنم که این فرصت را به من داد تا بتوانم قدمی هرچند کوچک برای دینم بردارم.» از او در مورد مواجهه مسلمانان دیگر کشورها با مفهوم عاشورا و امام حسین(ع) در زمان حج می‌پرسم و آقای محمدی نفسی می‌گیرد و می‌گوید: «از این موضوع، خاطره زیاد دارم. آنقدر خاطره‌ها زیاد است که همه‌شان را در دفتری یادداشت کرده‌ام تا روزی بتوانم آن را به کتاب تبدیل کنم. یادم می‌آید چند سال پیش در مسجدالحرام نشسته بودم و با چند نفر از دوستان ایرانی در مورد واقعه عاشورا صحبت می‌کردیم و چند باری اسم امام حسین(ع) را آوردیم. در کنار ما چند جوان سیاه‌پوست نشسته بودند که نسبت به صحبت‌های ما کنجکاو شده بودند. کنارمان آمدند و به زبان عربی خواستند تا بگویم از چه چیزی صحبت می‌کنیم؟ برایشان توضیح دادم و گفتم در مورد حسین(ع) صحبت می‌کنیم. تا اسم حسین را بردم، هر سه نفرشان اشک بر چشم‌شان نشست و کلمه‌ای که به زبان آوردند «مظلوما وحیدا» بود که همان مظلوم و تنها می‌شود.

وقتی پرسیدم که حسین(ع) را از کجا می‌شناسند، یکی از آنها تعریف کرد که وقتی مسلمان شدند، ابتدا سنی بودند. یک بار در ایام محرم به مجلسی روضه دعوت می‌شوند و آنجا از ماجرای عاشورا و آنچه بر سر امام حسین(ع) و خانواده‌اش رفت، مطلع می‌شوند و بعد هم شروع به مطالعه می‌کنند و کتاب‌های مختلف می‌خوانند و یک سال بعد در همان محرم، شیعه می‌شوند و همیشه به این شیعه بودن افتخار می‌کنند.

تعریف کردند از اولین‌باری که به کربلا رفتند و حرم امام حسین(ع) و حضرت عباس(ع) را دیدند و چقدر آنجا را دوست داشتند و دوباره هم در اربعین، به پیاده‌روی رفته بودند. آن سه نفر خود را شیعه علی می‌دانستند و می‌گفتند حاضرند برای پرسش حسین(ع) همه کار انجام بدهند.»

خاطره حاج آقای محمدی که تمام می‌شود، انگار دوباره به همان دوران برگشته است، نفسی می‌کشد و می‌گوید: «یک خاطره دیگر دارم، شاید برایتان جذاب باشد. یک بار داشتیم در یکی از خیابان‌های مکه رامی‌رفتیم و داوستانی که همراه‌مان بودند بعد حج نیمه‌تمام سیدالشهدا(ع) افتادیم و با هم صحبت می‌کردیم. یکی از دوستانی که همراه‌مان بود، عراقی بود و برای همین گاهی با هم‌عربی هم‌صحبت می‌کردیم. کنار یک مغازه نشستیم تا کمی خستگی راه را از تن بیرون کنیم. بین حرف‌زدن هایمان دیدیم یک نفر، با چوبی که در دست دارد از بالای سرمان چوب را می‌چرخاند و به زبان عربی فحاشی می‌کند. دوست عراقی من جلو رفت تا آن مرد را آرام کند و با او صحبت کند اما آن را نمی‌شنود و شب سر هم می‌خواست کار را آنجا بلند شویم. بلند شدیم اما او کوتاه نمی‌آمد و همین طور پشت سرمان فحش می‌داد. دوست عراقی با او صحبت می‌کرد و بالاخره او کوتاه آمد و می‌گفت شما از زمان حسین(ع) با ما بد شدید. همیشه در محرم به یاد قیام او اتفاقی که برای او و خانواده‌اش افتاد، فحش نثار ما می‌کنید. با زبانی آرام شروع به صحبت با او کردم و گفتم ما با کسی دشمنی نداریم برادر. فقط داشتیم با دوستان در مورد حجی که ایشان نیمه‌تمام گذاشت صحبت می‌کردیم.

دوباره صدایش بالا رفت و با همان زبان تند و تیز گفت، وقتی نمی‌کند شماها هر چیزی را پیدا می‌کنید که یاد کربلا بیفتید. دیدم صحبت با او فایده‌ای ندارد و به دوستان اشاره کردم که برویم تا به کعبه برسیم. همین طور دنبال‌مان می‌آمد و بلند بلند صحبت می‌کرد. یک نکته‌ای که وجود دارد این است که روحانی‌های ایرانی در مکه مشخص هستند برای همین مردم آنجا و مخصوصا وهابی‌ها بسیار به این مسأله حساسند و حرجا که روحانی‌های ایرانی را ببینند سعی می‌کنند چیزی بگویند و مردم را به آنها حساس کنند. که میرباقری بنده‌ام‌الله‌ام‌الله‌ام‌الله